

VIII. Salgótarjáni Tavaszi Tárlat*

Egy város arculatát, város-mivoltát nem csupán épületeinek, közintézményeinek, üzleteinek száma és külső megjelenése; útjainak, tereinek állapota, szolgáltatásainak színvonala adja. Ahhoz, hogy jól érezhessük magunkat egy város falai között — az emberhez méltó élet anyagi, tárgyi feltételei mellett —, valami más is kell. Valami más, ami megadja a városok atmoszféráját, szellemiségét. A városok kulturálságára, kulturális, szellemi, művészeti légkörére gondolok. Arra a közege, amely egyfelől intézményesen is jó feltételeket teremtve inspirálja a kulturális, művészeti alkotó tevékenységet és amely másfelől be is fogadja és a mindennapi élet nélkülözhetetlen elemének tekinti a kultúrát, a művészetet.

Erről szólván jó érzéssel mondhatjuk el, hogy a magyar városok túlnyomó többsége — köztük olyanok is, amelyek történelmüket immár évszázadokban mérik —, éppen az utóbbi évtizedekben vált, válik ilyen településsé. Mondjuk ki: a szocialista építőmunka történelmi folyamata nem csak gazdasági, közigazgatási, hanem kulturális értelemben is felemelte városainkat, amelyek egyre inkább a kulturális, művészeti életnek is fontos kisugárzó centrumaivá válnak.

Az építőmunka és a kultúra kiteljesedésének szoros, egymást feltételező kapcsolatát jól példázza Salgótarján is. A tegnap még „földszintes” település újjászületett gyáraival, üzemeivel, lakóházaival, és egy jól átgondolt, szerencsésen kibontakozott környezetformáló program révén vizuális megjelenésben, kulturális értelemben is. Ezt a társadalmi mozgásoktól meghatározott folyamatot jótékonyan előrelendítette az itt élő emberek ügyszeretete, jó értelemben vett lokálpatriotizmusa. A megye és a város párt- és állami vezetői, az itt alkotó művészek, a kultúra sorsáért felelős emberek jól érezték azt a kötelezettségüket, hogy az anyagi gyarapodás mellett a kulturális gazdagodásért is áldozatos munkát kell végezniük. Jó tudnunk azt is, hogy munkájuk azért lehetett eredményes, mert a megye és a város lakóinak megértésével, támogatásával találkozott. A kulturális, művészeti alkotómunkára különösen érvényes az az igazság, hogy az csak akkor nyeri el értelmét, ha mindazok, akiknek javára és tevékeny közreműködésével végzik, be is fogadják; ha ez a munka fogékony közön-

ségre talál. Meggyőződésünk, hogy ebben a városban ez történik.

Erről tanúskodik, egyebek között, a felszabadulásunk évfordulóján most nyolcadik alkalommal megrendezett Tavasz Tárlat is.

Vitathatatlan tény, hogy egy-egy képzőművészeti kiállítás rangját, helyi vagy országos jelentőségét a bemutatott művek színvonalával lehet a legbiztonságosabban mérni. Ám az is nyilvánvaló, hogy az ilyen rendezvények sikerének a közönségfogadtatás is mércéje. Nos, az eddigi tárlatok tapasztalatai azt mutatják, hogy ennek a hagyományos kiállítássorozatnak jó közönsége van. Olyan látogatókra számíthat, akik becsülik és szeretik a művészi értéket.

A Tavasz Tárlat -- talán éppen azért, mert létrejöttéért a szűkebb haza határain is túltekintő, jó értelemben vett lokálpatriotizmus lépett működésbe — művészeti életünknek széles körben várt és számon tartott eseménye lett. Ezek az évről évre visszatérő kiállításokon nem csak az Észak-Magyarországon élő alkotók műveit láthatjuk, hanem az ország más vidékein, más városaiban dolgozó művészek munkáit is. Bizonyos, hogy az északi országrész képzőművészeti panorámáját tágasabb összefüggésekbe helyező rendezői-szervezői nagyvonalúság eredménye is, hogy a Tavasz Tárlaton rendre új művekkel találkozunk; szinte iratlan szabály, hogy itt minden művész legfrissebb alkotásával jelentkezik. Képző- és iparművészetünk belső fejlődési tendenciáinak, s egyúttal a mai társadalmi igényeknek a megértése fejeződik ki a válogatás tágaságában, nevezetesen abban, hogy ezen a tárlaton együtt szerepel képző- és iparművészetünk — irányzatainak, törekvéseinek termékeny sokféleségében. Azaz, nem a szakmai különbségtétel, hanem a művészeti kultúra e területének egészéért érzett felelősség jellemzi a válogatás elveit. Ugyanakkor megnyilvánul benne az a mindinkább terjedő közművelődési szemlélet is, amely a művészi értékek megkedveltetésében fokozottan számít maguknak az alkotóknak a részvételére. Óriási segítség ez a közönségnek, mert ezáltal a kultúra, a művészet egészén belül azonos jelentőségű értékeket láthat együtt, és így teljesebbé válhat a vizuális esztétikai értékekhez fűződő kapcsolata.

A Tavasz Tárlat anyaga éppen az elmondottakból következően — amennyire ez egyetlen kiállítástól elvárható —

hűen tükrözi mai képző- és iparművészetünk helyzetét. Egyebek között azt a fejlődést, amely legtöbb ágazatában bekövetkezett. De a sok szempontból változott, bonyolultabb valósággal folytatott művészi küzdelmet is; azokat a törekvéseket, amelyek az új valóságanyag minél hitelesebb művészi ábrázolásához szükséges új formanyelv, kifejezési eszközök kimunkálására irányulnak.

Azt gondoljuk, nem lehet közömbös az alkotók számára, hogy ezt a küzdelmet a megformálható anyaggal való birkózást társadalmunk egyre növekvő figyelemmel kíséri. Azt is mondhatnánk, hogy társadalmunk fejlődésének olyan időszakába érkezett el, amikor a jó három évtizede kibontakozott lenini kulturális forradalom eredményeként is, az esztétikai kultúra mindinkább áthatja hétköznapjainkat, amikor egyebek közt például a rádió és a televízió jóvoltából valamennyiünk számára megsokasodtak a művészettel való találkozás alkalmai. Ennek a nagyon örvendetes folyamatnak legfrissebb jelensége, hogy a művészet iránt általánosan növekvő érdeklődésen belül kitüntetett figyelem irányul a vizuális kultúra olyan alkotásaira, mint a képzőművészeti közösségi alkotások, a szűkebb és tágabb környezetünket megszépítő, színesítő sok más esztétikai produktum.

Ebből a kötődésből pedig az is következik, hogy mind szélesebb körben tudatosul nálunk: a művészi alkotó munka nem csupán a művészet immanens fejlődése szempontjából elbírálandó tevékenység, hanem jelentősége a legszélesebb társadalmi összefüggésben értékelhető igazán. Kötelezettségek adódnak ebből a befogadói és az alkotói oldal számára egyaránt. Tegyük hozzá: jó kötelezettségek. Olyan kötelezettségek, amelyek nem korlátozzák az alkotói, a kísérletezési szabadságot, sőt: a szocialista társadalom szolgáltatásában végzett művészi munka éppen ezek által teljesedhet ki. Világnézet és tehetség dolga, ki mennyire képes a művészi válaszadásra; hogy egy-egy alkotó tevékenysége mennyire progresszív; hogy a megszületett művek hogyan töltik be szerepüket a szocialista művészet gazdagításában.

Társadalmi fejlődésünk, a szocialista életmód kiteljesedése azt igényli, egyszerűsre is teszi, hogy a műalkotások egyre nagyobb hatóerővel legyenek jelen népünk életében. Az értékes művészet csak így válhat közkinccsé, így toltheti be társadalomformáló hivatását.

Rátkai Ferenc

*A kiállításon elhangzott megnyitó beszéd rövidített változata.

Egy ország a csillagon

Zavarbaejtő könyv. Mindenekelőtt természetesen a tartalma miatt, de nem kevésbé stílusa és terjedelme miatt is. A téma: a környezetvédelem ma már nem ismeretlen, sőt! korunk egyik „slágertémájává” lépett elő. Amikor „sláger” mondunk egyszerre kívánjuk jelezni a szomorú-szorongató aktualitását is és (a korunkra? az emberi nemre?) oly jellemző abszurditását is. Jócsik Lajos nem kevesebbet bizonygat csaknem 400 oldalon keresztül, mint azt, hogy az emberi élet, s egyáltalán az élet veszélybe került a földön. Már megírta ezt egyszer egy ennél sokkal jobb, drámáiban, tömörebben fogalmazott könyvben: az 1971-ben megjelent *Az öngyilkos civilizációban*. Ami akkor, abban a kötetben a görög tragédiák feszültségével, katharizálással hatott, az ebben a kötetben sokszor — talán éppen az ismétlések miatt? — nagy fegyelmet igényel az olvasótól, ha végig akarja olvasni. Nem haszontalan talán éppen ezért — már a recenzió elején — felhívni a figyelmet egy sajátos paradoxonra. Az a veszély fenyeget ugyanis, hogy minél többet olvasunk, hallunk a környezetvédelemről, annál nagyobb az esély, hogy magukat a figyelmeztetéseket is afféle ártalomként fogjuk fogadni. A veszélytudatunk ugyanis nem attól erősödik, hogy sokszor mondják, hanem ahogyan mondják. S ez nem csupán akadémikuskodás. A témát is fenyegeti a devalváció, infláció. A szintén 1971-ben (magyarul) megjelent *Biológiai pokolgép* (Gordon Rattay Taylor tollából) pl. valósággal sokkolt az olvasót, mert az emberi megismerés: a tudomány *jóhiszeműségében* rendítette meg a hitet. Taylor módszere a tényközlés volt, de az ismereteket jól poentírozva és látszólagosan hűvös nyugalommal adta elő. Jócsik Lajos módszere viszont didaktikus, csaknem szájbarágós, s ezzel, ha nem is csökkenti a felsorolt tények hitelét, de igen sokat árt az olvasmányosságának. Márpedig, ha egy könyvet letesznek az első tíz oldal után, az aligha fog hatni is. A recenzius zavarban van, s legszívesebben a sikerültebb: 1971-es változatról beszélne, ha tehetné...

Jócsik Lajos a kötet első felében lényegében alapfogalmakat definiál meglehetősen komótosan és bőbeszédűen. Életünk tere ez a bolygó, amit ő következetesen (s ki tudja, miért?) „csillagnak” nevez. Nincs izgalmasabb téma magánál a létezésnél. Nem véletlen, hogy az emberiséget szinte eszmélete pillanatától ez foglalkoztatta a legjobban. Ez a vallások, filozófiák alapkérdése: mi az élet, s ha már emberről van szó: mi az élet célja, értelme? Ám, amíg ez a kérdés évezredekben keresztül mindig az egyén, az én kérdése volt, az éppen századunkban drámaian új és kollektív dimenziót és csengést kapott. Ma ugyanis már nem úgy tesszük fel a kérdést, hogy mi az értelme, mert elhalványul a létezhető-e, megmaradhat-e az élet a Földön fenyegető kérdése mellett. Visszapillantva ismert történelmünkre, azt láthatjuk, hogy az ember mindenkor öngyilkos hajlamú volt, háborúkban pusztította egymást: önmagát. Mondhatjuk, hogy szinte attól a pillanattól kezdve, mióta ki tudta küzdeni

önmagát a természettől, valamelyest úrrá tudott lenni a természetben. A háborút: az önpusztítást azonban ugyanolyan „csapásnak” tekintették eleink, mint a természetét: a villámot, az árvizeket, az éhínséget, vagy a pestist. A homo sapiens nem volt uralma sorsának mindaddig, míg nem ismerte a természetet, a lét és saját természete törvényszerűségeit. Ennek az „ártatlanságnak” azonban a XIX. század óta vége. A tudományok, a technika fejlődése eladdig elképzelhetetlen ritmusban felgyorsult: nem csupán megismerte az ember a természet titkait, de gögösen meg is akarja változtatni azt. Egy pillanatra úgy tűnt tehát, hogy a szerep felcserélődött, s már nem a természettel küzd az ember, de az szorult inkább gyámolításra. Első látásra azt gondolhatnánk, hogy erre éppen a természettudósok döbbsenek rá először, s ők is figyelmeztették először az emberiséget. Nem így van. Jócsik Lajos is több helyen hivatkozik Marxra és Engelsre, akik az ember és a természet, az ember és saját történelme viszonyát teljesen új módon, dialektikusan írták le. Ma már tehát tudjuk — illetve nem tehetünk úgy, mintha nem tudnánk! —, hogy a természetben és a társadalomban, történelemben szigorú törvényszerűségek érvényesülnek, amelyek ellen nem lehet büntetlenül vétetni. A legizgalmasabb oldalak éppen azok, amelyekben leírja Jócsik, hogy miért pusztultak, váltak sivattaggá, rommá pl. az ókorban virágzó civilizációk, kultúrák. Mert *megsértették a természet törvényeit*.

Tóth Árpádnak lenne tehát igaza, aki csak az ember után reméli a csendet, a természet harmóniáját? Valóban „öngyilkos állat” az ember, amely (aki) bemocskolja és tönkreteszi a Földet? Több jel is mutat erre. Sajátos paradoxonja ez a fejlődésnek, de talán még nem reménytelenül feloldható. Mert — mint már utaltunk rá —, ma már sok mindent tudunk ennek a fejlődésnek a törvényszerűségeiről. Végül is az ember okozta kárt maga a homo sapiens ismeri fel és igyekszik korrigálni. Mindenekelőtt kezdünk kiábrándulni, ki-józanodni a civilizációból; pontosabban kezdjük annak látni, ami: lehetőségnek, amely áldást is, pusztulást is hozhat. Amikor mai értelemben vett civilizációról beszélünk, akkor tudva-tudatlan Európára és Amerikára gondolunk, mint ahol létrejött magának a fejlődésnek a kényszere is és az a technikai, tudományos bázis, apparátus, amely ma már az egész bolygónk arculatát meghatározza. Kétségtelen az is, hogy ennek a fejlődésnek a mozgató (egyik) rugója a más földrészeknél nagyobb népsűrűség volt. Minél nagyobb az ellátandó népesség, annál racionálisabban kell megszervezni a szükségletek kielégítését, egyre nagyobb tömegek szakadnak ki magából a természeti környezetből. Évszázadokon keresztül úgy véltük, hogy a fejlődés célja, s egyáltalán maga a fejlődés: a városiasodás, a mesterséges, ember által teremtett környezet. A civilizáció fogalma is ettől kapta pozitív tartalmát. Civilizált: az a korszerű, teremtett, a csinált, s az elmaradott, a „primitív” az, ami még érintetlen, ti.: az ember által nem érintett, nem bolygatott. Századunk azonban drámaian „állítja talpára” ezt a kérdést. Mindenekelőtt a népesedés robbanása. A városiasodás ugyanis ma már nem cél, hanem kényszer. Az, mert a felduzzadt népességnek már nem tud munkát adni a falu; másrészt a nagy tömegek igényeit valóban

csak racionális termeléssel lehet kielégíteni. Radikálisan be kell avatkozni a természetbe, nagyobb termelékenységre ösztönözni, hogy az éhínség megalázó kínját, rémület leküzdhessük. S itt jön az újabb paradoxon! Miközben a tudomány és a technika valóban képessé vált arra, hogy ezeket az újabb feladatokat megoldja, veszélybe sodorta magának a létnek az alapját, terét, forrását: a természeti környezetet. Talán nem szükséges felsorolni ezeket a veszélyeket: a levegő, a víz szennyezéseit, erdők pusztítását, a technika eluralkodását, a városok elszivatagosodását stb., stb. Jócsik könyvében többszázszor előforduló kifejezés (amit nem győz újra ismételni és magyarázni) az ökoszisztéma; a természet önmagát megújító, újra termelő-teremtő körforgása. Ebbe avatkozott be durván az ember, akkor, amikor csupán javainak kimeríthetetlen forrását látta benne, s nem tisztelte eléggé a törvényeit. A könyv száraz didakticizmusa ott oldódik, telitődik szociográfiai érdekességgel, feszültséggel, amikor Jócsik az emberi szennyről, illetve annak a természetbe való visszajuttatásáról ír. A természetben nincs szemét, mert minden hulladék átalakul, újra életre kel. Az ember viszont szemetet (is) termel, tehát pocskol. A kérdés racionális megközelítése nyilvánvalóan az, hogy minden anyagot valaminő alapanyagoknak tekintünk, tehát úgy tervezzük technológiákat, városokat, hogy a melléktermékeket, hulladékokat is — a természethez hasonlóan — újra felhasználjuk. Mi hiányzott, hiányzik ehhez? Úgy tűnik, hogy a ráció és a fegyelem. Ráció, amely minden mozzanatában, hatásában végig gondol egy folyamatot (termelést, urbanizációt-infrastrukturát stb.); s fegyelem, amely mértéket ismer: nem pocskol, nem okoz tudva vagy tudatlan kárt az ember életterében; a természetben, a Földön. Ne feledjük el, hogy ebben az összefüggésben nincsenek „kis” dolgok, mert: ma már sokan vagyunk a Földön, a szomszédot 10 cm-es fal választja el csupán. Tehát mozdulni se, létezni se tud a társadalom nélkül, amely ellátja munkával, lakással, művelődési lehetőséggel stb., stb.; amely igényt is tart a közművelődésre és állampolgári, emberi fegyelmére. Hogyan állunk mi, magyarok ezzel a kérdéssel? A kép nem mindig hízelgő Jócsik példái szerint. „Ha meg akarod tudni, hogy tiszta-e a háziasszony, nézd meg a W. C.-t!” — tartja egy mondás. Jócsik példái bohózatoknak lennének mondhatók, ha nem tapasztalnánk nap mint nap. A tisztaság, a higiénia az egyéné is, a társadalomé is: a nevelés és fegyelem kérdése. Jócsik nyomatókkal figyelmeztet többször is (Marx és Engels nyomán), hogy az ember és a természet harmóniáját csak egy igazságos: emberközpontú társadalom óvhatja meg, illetve állíthatja vissza. Ez nagyfokú tudatosságot és célszerűséget feltételez, amely valóban okul a történelem említett példáiból, tragédiáiból, s megtervezi, a természet és társadalom felismert törvényszerűségei alapján komponálja meg az életet. A folyók, a levegő szennyezettsége ott kezdődik a bokrok alá rekkentett árnyékszékéknél, a KÖZÉRTEK előtt elfogyasztott söröknél, a szétszórt, elhajtott szemétnél: a figyelmeztetlenségénél, nevelhetlenségénél; annál a közönyénél, antiszociális gondolkodásmódnál, amely kivágja a park, az erdő fáit, mert „nem az enyém”. Már a XX. század és a Galilei Kör szociológusai, szociográfusai figyelmeztettek a magyar urbanizáció, civilizáció: az



rovilágban keresi és mutatja fel az országos tendenciákat. Igaz, takarékosan bánik az adatokkal — jószerével nem is közöl statisztikai tényeket —, de azért kárpótolja az olvasót a viszonylatok, belső mozgások mindig szubjektív érdekelttségű és hevületű leírásával. A „szubjektív” jelző azonban ez esetben nem elfogultat jelent: pontosabban nem azt a fajta elfogultságot, amely gátolná az objektív elemzésben, feltárásban! Püspökladányról — múltjáról és jelenéről — az sem tudna élesebb bírálatot mondani, aki „kívülről” bírálná. Csák Gyula Püspökladányért, az ezeréves sanyarúságba belerokkant, belecsökött paraszttért haragszik, amely, s aki akkor se él a lehetőségeivel, amikor azokat már megteremtette a történelem.

Apropó! történelem! Csák Gyula is „utánajárt”, kutatta Püspök-Ladány történetét, s „nem találta”. Am, ha jól olvassuk ezeket a kicsit „szégyenkező”, szemérmes és keserű oldalakat, akkor felleljük benne az Alföldtörténetét — azét az Alföldét, amelyen mindig átgázoltak, amelyet hol a tatar, hol a török, majd a „vasas német” tarolt le, fosztott ki, amely minden háborúfordulatot megsínyelt, de kapni, nyerni nem szokott senkitől. Egyik költőnk megfogalmazása szerint az a legnagyobb csoda, hogy a magyarság — s különösen az Alföldön — egyáltalán létezik ennyi dűlás, a szó szoros értelmében végpusztulás után. Hogyan? Úgy, hogy lapult, menekült, kihasználva a terep (mocsarak, folyók árterei, nádasok stb.) nyomorúságos lehetőségeit, s amikor lélegzetnyi időt hagyott a történelem, akkor magát fogta a faekébe, újra tapasztotta sárkunyhóit, templomot épített: élni akart, ahogy lehet. Ez, az élni akarás letiporhatatlan, elfojthatatlan volt benne, de — úgy tűnik — ki is merítette minden energiáját, arra már nem futotta (s egy bizonyos rétegnél ma sem futja), hogy másként éljen.

Így, ebből a történelmi aspektusból kell néznünk például a sokat vitatott tanyákat is: a legkezdetlegesebb emberi települést és gazdasági egységet is. Megtapadni, tíz körömmel ragadni a földbe, elvenni a természettől azt a keveset, ami az életbenmaradáshoz kell. Szívóssá, vasszorgalmúvá és igénytelenné nevelte ez a parasztot. Olyan erények ezek, amelyeknek a pusztulásán joggal bánkódik Csák Gyula, mert megtartó erények voltak, ugyanakkor joggal dühös is, mert ez (ti. az igénytelenség) a továbblépés legnagyobb akadály. A veszély ugyanis — noha nem kell eltúlozni sem — nagyon reális. Mert mit sem ér az igények (különben jogos és kívánatos) növekedése, ha közben éppen a munkamórával, a paraszti társadalom megtartó eresztékkel lazulnak meg. Csák nem rébuszokban beszél: megnevezi azt az évtizedet — az ötvenes éveket —, amikor az átgondolatlan és rosszul végrehajtott „téesszervezés” a parasztokat csaknem elidegenítette a földtől és munkától. (Lényegében azt bizonyítja ez, amit Galgóczi Erzsébet egyik remek írásában: egy nagy társadalmi kísérletet hajtottunk végre, amelyet még elméletében sem gondoltunk át alaposan, minden részletében.) Az átmenet a kisparaszti, kisárutermelői létből a nagyüzemi gazdálkodásba ugyanis messzememenően nem csupán mennyiségi! Az alapvetően helyes célnál éppen a végrehajtójával, alanyával és tárgyával: a paraszttal nem számoltunk eléggé. Azzal a paraszttal, amelynek a viszonya a földdel személyes volt.

A könyv legszebb oldalai azok, amelyek Csák a nagyapjáról és a tanyai életről ír. Nem hazudik illitt oda, ahol csak küzdelem és robot volt, de elégtételt szolgáltat ennek az osztálynak, rétegnek, életformának, amely évszázadokon át alapvető volt az Alföldön. Ezek az emberek valóban konzervatívok, még ma is idegenkednek minden újtól, de az ellenkezőjén kellene csodálkoznunk, hiszen évszázadokon keresztül éppen ez: a megőrzés, rejtőzködés, begubózás őrizte meg őket, ez vált ösztönüké, vérükké. Az életformaváltozás nem követi spontán a körülmények változását. Ma már tudjuk, hogy Marx álma: az elmélet behatolása a tudatba csak hosszas, szívós és türelmes munkával érhető el. Am Püspökladány még ebben sem szerencsés. Soha nem „termelődött ki”, s ha igen, akkor is gyorsan odahagyta az az értelmiség, amely ösztönzést, a létével, munkálkodásával példát adott volna. Csupán egy (bevendorló) református lelkész és két derék, áldozatosan munkálkodó és intelligens tanítót tud megnevezni Csák, akik az ő útját, eszméjét is egyengették. Am az ő példájuk kevés volt ahhoz, hogy a nagyközség konzervatív, nehezen mozduló, közönybe, apátiába merevedő és az 1945 utáni pezsdülés után ismét visszazuhanó, társadalmat áthassák, megmozgassák. A téesszek talpraállása és gyarapodása részben megoldotta ugyan — az alapvető — a lét gondjait, az iparosodás lecsapolt valamit Püspökladány ma is meglevő több ezres! munkafeleslegéből, ám ezek a változások még — már — nem elegendőek. Az urbanizáció, az infrastruktúra kiépítése ma már nem csupán világtendencia, de létszükséglet is, mert enélkül stagnálás áll be, „elszökik” boldogabb vidékekre a lakosság. Ezt kivédeni az ipar a feltétel, ami Püspökladányban nincs és csak igen nehezen, lassan, felemásan lesz, ha lesz.

A vidék — igaz, ma már csak viszonylagos — lemaradása így ismét „újratermelődhet”, mint ahogy erre Erdei Ferenc is figyelmeztetett a *Város és vidéke* című könyvében. Ez pedig ismét történelmi igazságtalanság — figyelmeztet Csák Gyula —, hiszen éppen ezt az osztályt, vidéket sújtja, amely mindig is a legnagyobb áldozatot hozta, a legtöbbet szenvedett. A ma (még) kínáló megoldás, amellyel Püspökladány (és más elmaradott vidék) élhet: az ingázás és az elvándorlás. Mindkettő antihumánus és félmegoldás. Mert gondoljunk csak meg: az ingázóknak milyen a családi élete, milyen kulturális igénye lehet? (Tudjuk, hogy nincs, s ha lenne is, hol, mikor elégíthetné ki?) Az elvándorlás „jó megoldásnak” tűnik, de Püspökladány-nak, a vidéknek visszafejlődést jelent, hisz a csökkenő lakosság még kevesebbet „kap”, tud kiharcolni magának! Elvégre egy 16 ezer lelkes községet nem lehet Gyűrű sorsára szánni. Nem is szánják, de a tervek, szándékok ellentmondásosak, a cselekvés iszonyúan lassú! A „kinti” is, amely „ad” Püspökladánynak (pl. ipart, iskolát), de a „benti” is, amely energiákat akkumulál, amely kiharcolja, megteremti a lehetőségeket.

Így aztán nem csoda, hogy Csák Gyula kissé szkeptikusan fejezi be a könyvét, amely karcsúsága ellenére is fel tudott idézni, be tudott mutatni egy világot, társadalmunk nem is olyan kis szeletét. Éppen a tudat minőségének alakulásával szemben szkeptikus, márpedig enélkül: az igények, vágyak, lehetőségek minősége,

infrastruktúrájának elmaradottságára. Azóta óriási erőfeszítéseket tettünk: ivóvíz- és szennyvízcsatornákat kellett építenünk még a fővárosban is, nem is szólva vidékről. A környezet szemünk előtt és gyökeresen átalakul. Ez feltétlenül visszahat a tudatunkra is. Félő azonban, hogy nem mindig pozitívan. Új lakónegyedeink kő-sivatagai, csúnya, jellegtelen és élettelen lakóházai, a közösségi élet fórumainak hiánya, illetve csak vontatott megteremtése a lakónegyedekben elidegenítően is hatnak. Az emberek „környezetéhsége” — ahogy Jócsik mondja — egyre nő: ki a szabadba! de ezt az igényt csak fogyatékosan, átgondolatlanul, gyatrán tudjuk kielégíteni. Miközben megdöbbenünk pl. a Balaton, a Duna stb. szennyezettségén, tehetetlenül nézzük, hogy a „lélekszennyezése”: a magánérdek mennyire zabolátlan. Parcellák, közművesítetlen, gicces kalyibák lepik el a vízpartokat, domboldalakat, s akinek ilyen nincs, az uzsoraárát fizethet a zöldért, a vízért: a felüdülésért. Az ökoszisztéma: a természet közös kincse az emberiségnek. Hogy meg tudjuk óvni, hogy mindenki — az utódaink — számára is élvezhető léte maradjon, ahhoz elsősorban magát az embert kell tudatosá tenni, felelősségtudatára, szociális lény voltára döbenteni és nevelni. Ez talán a könyv legnagyobb — noha indirekt — mondanója. (*Szépirodalmi, 1977.*)

Csák Gyula

A szikföld sóhaja

Sok vita volt már eddig is a *Magyarország felfedezése* sorozatról, s ez a vita még most — Csák Gyula könyve apropóján — is tart. Tény, hogy a sorozat még messze van attól, hogy — akár mozaikosan is — kirajzolja az ország képét. Partikulárisnak tűnik, esetlegesnek, nem eléggé átfogónak. Csák Gyula könyve még mintha tovább szűkítené a kört, amikor egyetlen nagyközségről szól. A kötetnek mégis helye van a sorozatban, mert egy magyar szociográfiai hagyományt (Erdei Ferenc, Féja Géza, Nagy Lajos: Kiskunhalom, Illyés: Puszták népe stb.) folytat, amikor egy viszonylag szűk, lehatárolt földrajzi egységben, mik-

ezek kielégítésének, megteremtésének a módja jelentenél valójában az újat, amit szocializmusnak nevezünk.

Nem tudjuk, mit kívánjunk Püspökladánynak, a „Ladányoknak”. Csák Gyulát, akik szót emelnek értük? (Vajon hogyan fogadják ott ezt a könyvet, milyen változásokat indukál?) Vagy azt, hogy a protestálás fölöslegessé váljon, anélkül is „menjenek a dolgok”? Csák Gyula nem minden „szabált” tartott be, ami a szociográfiáról „írva vagyon”. Írhatott volna másról is, többet is, sokoldalúbban is. De gondoljuk meg, hogy aki először szól, az mindent ki szeretne mondani, s a mindentkimondás görcsében talán éppen az sikkad el, ami másnak fontosnak tűnik. De hiszen áll még Ladány, s ez a könyv. Hiszük, nem az utolsó szava Csák Gyulának ebben a „pörben”! (Szépirodalmi, 1977.)

Horpácsi Sándor

Valentyin Raszputyin

Élj és emlékezz!

Áttetsző szerkezetű, egyetlen alapkonfliktusra épülő regény-drámát írt Raszputyin. Hősei: Andrej Guszkov, a katonaszökevény, Nasztyona, Guszkov felesége, végül Atamánovka, orosz falu az Angara partján. A cselekmény időpontja: 1945, a második világháború utolsó hónapjai. Guszkov a háború vége előtt megszökik a frontról, Nasztyona „kollaborál” vele, de szövetségük erőtlennek bizonyul saját lelkiismeretük s a közvélemény növekvő hatalmával szemben.

Az első lapokat olvasva gyanakodni kezd: Raszputyin erkölcsi példázatot fog bemutatni arról, hogyan teljesedik be a közösség ítélete az individualista lázadón, miért kell elbuknia annak, aki hazája védelme helyett egyéni boldogságáért kockáztatja az életét. De már az első fejezetek meggyőznek, Raszputyin nem redukálja ilyen egyszerű sémára egyén és közösség viszonyát. Hőse vétségét nem a partikularitás öncélú lázadásaként fogja fel, s nem is az individuuum tiltakozását látja benne a kollektív érdekek ellen (nem próbál tehát absztrakt katonaszökevény-modell konstruálni), hanem — akként és annak, ami: — reménytelen, mert lehetetlen kísérletnek egy kollektíven sérült világrend egyéni helyreállítására. Ez a nagy látószögű, történetfilozófiai nézőpont teszi csak lehetővé, hogy a vétkes indítékait és hőseinek egymáshoz való viszonyát minden erkölcsi és politikai előítélet nélkül, bonyolult ellentmondásosságukban ragadja meg, s hogy felmutathassa a szubjektív-etikai értéktudat s az objektív történelmi érték küzdelmének tragikus mozzanatait.

Guszkov számára a fronton maradás nem egyszerűen az életveszélyt jelenti, ami elől pusztán életösztöne (gyávasága) készítelné szökésre. A véletlen halál nemcsak a jövőjétől fosztaná meg, de meghamisítaná múltját is, mert — most döbben rá — nem úgy élt, ahogyan élhetett volna, a feleségét sem becsülte meg értéke szerint. Hogy jóvátegye mulasztását, hogy legalább Nasz-

tyona emlékezetében ne az maradjon, aki volt, hanem aki lehetett volna, ahhoz egyszer még találkozniuk kell. „... azt gondoltam, eljövök, meglátom Nasztyonát, megkérlelem, amiért kettétörtem az életét, amiért ok nélkül bántottam, gyötörtem (...) Azt gondoltam, eljövök, odaállok Nasztyona elé, meggyónok neki, hogy ne szörnyetegnek emlékezzen rám, meglessem lopva apám, anyám, és aztán — fejest a hóba... Eljöttem, gondoltam csak egy kicsit, csak a búcsúig, csak a bocsánatig.” — Mi is volt hát Guszkov vétké valójában? Katonaszökevény volt? Igen, de olyan katonaszökevény, aki a háborúban szerzett érdemeiért már a hősöknek kijáró kitüntetést is elnyerhette volna. Évekig harcolt a fronton életveszélyben, megsebesült, felgyógyult, újra a frontra került s egységével részt vett egy olyan közelharcban, ahol szinte a testükkel kellett feltartóztatni a német páncélosok előretörését. S csak miután itt újra súlyosan megsebesült, majd a kórházból megint egyenesen a harctérre kellett volna visszamennie — az ezerszer elkerült biztos halálból ismét a biztos halálba —, csak akkor kezdett kacérkodni a gondolattal: meg kellene menekülnie. S ha bűn is ez, „miért kell azonos elbírálás alá venni engem másokkal, a kárhozottakkal, akik bűnnel kezdték és bűnnel is végeztek? Miért részesülnek egyforma büntetésben? (...) Hiszen nem holmi Vlaszov-katonája vagyok én, hogy az enyéim ellen fordultam volna, én a halál elől vonultam vissza. Ezt nem veszik figyelembe?” — Valóban: nagyobb lenne-e a bűne, ha már a sorozás elől megszökik? Vagy ha politikai megfontolások motiválnák elhatározását? A törvény előtt talán latba esnének ezek a szempontok is. A törvény a bűn indítékát és terjedelmét is mérlegre teszi. De Andrej Guszkovnak nem kell törvény elé kerülnie ahhoz, hogy bűnhődjön: bármilyen bíróság mentené is fel, az emberek ítélete alól sohasem nyerhetne feloldozást. Tudja, hogy „szégyen élni, ha helyében más jobban élt volna.” Hogy abban a közösségben, amelyiknek a megsemmisülés vagy a végső győzelem alternatíváját kellett választania, önmagát semmisíti meg, aki nem harcolja végig a harcot. S ilyen helyzetben a „menet közben” szerzett érdem — kegyetlen paradoxon! — csak a vétek súlyát növeli, hisz minél később áll félre valaki, annál több áldozat, szenvedés, kockázat értelmét tagadja meg. S ezért lesz bűnhődése, hogy minél

jobban sikerül megszerveznie védetségét, komfortos magányát, annál végzetesebben számolja fel a közösségbe való visszajutás, a vezeklés, az újrakezdés lehetőségét.

Egy magát társadalmon és törvényen kívül helyező ember személyiségjegyeinek lassú elhalványulása, eltorzulása, igényeinek a fizikai életbenmaradásra való korlátozása, egyáltalán egy emberi lény természeti jelenséggé történő redukálása — bizonyára önmagában is regénytéma lehetne a nouveau román útjait követő író számára. Raszputyint alig érdekli hőse történetének ez az oldala. (Egy jelképes mozzanatot, a farkasüvöltést utánzó Guszkov „akklimatizálódását” erdei rejtekhelyéhez, eleendőnek tart arra, hogy jelezze az elembertelenedés kezdeti fázisát.) Ő inkább arra figyel, hogy a társadalomra hogyan hat az egyén önfelszámolása, mennyire és hogyan sérül meg a közösségnek az a pontja, ahonnan egy „lázadó individuum” kitépi magát. Ebből az írói kérdésfeltevésből következik, hogy Andrej Guszkov nem maradhat a regény központi figurája. A mű szerkezetének centrumába szükségképpen az az ember kerül, akihez Guszkov a legtöbb szállal kötődik, s akit szeretne megőrizni magának közvetítőként önmaga és a közösség között. Az *Élj és emlékezz!* igazi főhőse ezért lesz Guszkov felesége, Nasztyona. (Puskintól, s az orosz irodalom múlt századi „felesleges emberétől” húzódó vonulatot épít itt tovább Raszputyin, amikor az otthon maradó nő szenvedésén méri a „kívül” sérülő és cselekvő férfi tetteinek vétkéinek súlyát.)

Ha Guszkov vétké egyáltalán menthető, akkor csak azért, mert volt etikus motivációja. Nasztyonától akart bocsánatot nyerni elrontott életükért. S ha van vétkében jóvátehető, az ugyanez: azzal, hogy hazszökött, Nasztyonát bűnrészessé avatta. S az asszonynak nincs más választása. Mert „nem bírja el Andrej ezt a bűnt (...) ezt jóvá nem teszi, ezt el nem mossa az idő. Sok lesz ez öneki. Hát mit tegyen? Hagyja el? Köpje le? Holott lehet, hogy ő maga is részes abban, hogy a férje itt van — ártatlanul, de részes. Nem ómiatta vágyódott-e haza ennyire? Nem attól tartott-e leginkább, hogy őt elkerüli, hogy vele lehessen?” — Mi is hát Nasztyona tragédiája? Ártatlan áldozat lesz, amikor majd a folyóba veti magát születendő gyermekével, nehogy üldözői férje nyomára jussanak? Noha tudatosan vállalta a bűntárs szerepét Guszkov rejtegetésével, valójában mégsem vétkes. Hiszen a „bűn” már befejezett és megváltozhatatlan tény volt, még mielőtt bűnrészességet vállalt volna. Raszputyin az asszony minden lépéséről, minden mozdulatáról el tudja hitetni — s ebben a rendkívül finom lélekrajzban bontakozik ki igazán írói tehetsége —, hogy adott pillanatban nem cselekedhet másképpen. Az emberség parancsát követve jut el a feloldhatatlan konfliktusig. Évekig tartó meddőség után végre gyermeke lehet, s amíg ezt senki nem tudja rajta kívül, csak addig ura a sorsának. „Ha lemond róla: nem történik semmi. Rajta áll minden. Ha lesz — az rossz, s ha nem lesz, az is rossz. De nem akart lemondani róla, nem; szörnyűnek, félelmetesnek érezte, hogy ekkora terhet vegyen magára; megtagadja a tulajdon könyörgéseit és reményeit; azt szerette volna, hogy többé semmi se függjön tőle, s hogy azon, ami van, ne lehessen változtatni semmiképp.” Ha pedig már eldöntötte, hogy szülni fog, hogyan fog megállni a világ előtt? Ha bevall-



ja, hogy Guszkovtól lett terhes — bármi történések is emiatt férjével — a „foltot semmivel le ne mossák”, „hogy katonaszökevény az apja (...). Vagyis szégyenre születik az a gyerek, amit viselhet egy életen át.” Ha pedig letagadja Andrejt, mire fogják tartani őt, aki nem tudta kívánni a háború végét, hogy megtudhassa, életben maradt-e az ura? — Nasztyona érzi: „sokáig nem mehet ez így. Valahogy dönteniük kell, valamire fordulni kell”. — De mielőtt megerősödne a kezdeti lelkeben lappangó szándék, hogy tisztázzák ügyüket a világ előtt, egyik, férjéhez vezető titkos útján rajtakapják az emberek.

A regény cselekményének ezen a pontján válik nyilvánvalóvá, hogy a Guszkov-házaspár tragédiájában mindvégig a háttérben mozgó falu, a közösség volt az egyik főszereplő. S mint ahogy sem Andrej, sem Nasztyona ügyében nem mond ki Raszputyin egyértelmű erkölcsi ítéletet, a falura sem ruházta a „megtartó közösség” sematikusan pozitív szerepkörét. Hisz Nasztyona tragédiája éppen az, hogy leleplezik, mielőtt kiállna ő maga, azaz közössége akaratlanul is megfosztja az önfeloldás lehetőségétől. Nem a „társadalom” győz tehát a vele szembe forduló egyén fölött. Épp ellenkezőleg: a közösség drasztikusan avatkozik abba a katartikus folyamatba, melynek során az egyén igazán közösségivé fejlődhetne. Nasztyona — gyermekét is magával pusztító — öngyilkossága tragikus kicsengésűvé teszi a regényt, s a tragikusságot manapság gyakran hozzák összefüggésbe a szkeptikus-pesszimisztikus világlátással. Raszputyin műve értékes bírálata ennek a felfogásnak. Az az együttérzés, amellyel Nasztyona alakját megformálta, s tragikus sorsán végigkísérte, az ártatlanul vétkező ember erkölcsi erejébe vetett feltétlen bizalmat jelenti, s egyúttal azt a meggyőződést is, hogy ez az erkölcsi erő csak a közösséghez tartozás tudatából fakadhat. Következésképp az a közösség, amelyik nem számít az egyén morális képességére, s kényszerhelyzeteket teremt, hogy törvényeihez idomítsa az embert — ez is része az optimista mondanivalónak: — tehetetlenné válik a „lázadozó individuummal” szemben.

Harsány Éva korrekt munkájának köszönhető, hogy magyar nyelven olvashatjuk Valentyin Raszputyin regényét.

Kulin Ferenc

KOMJÁTHY JENŐ SZÜLETÉSÉNEK 120. ÉVFORDULÓJÁRA*

„Nem messiás-e minden új szülött, / Fénylő csillag, mely feltűnt a családnak...” — írta Madách Imre Az ember tragédiája VIII. színében. A szállóigévé lett megállapítás, tréfás formában, talán száz-húsz esztendeje Szécsényben is elhangzott, amikor az idősebb testvérek keresztszülei, Madách Imre és Szontágh Pál jókívánságaikkal felkeresték az apát, barátjukat, Komjáthy Anzelmet. Aligha gondolhatták volna azonban, hogy valóban a messianizmus vállalása lesz a felnövekvő Komjáthy Jenő életprogramja, egy olyan időszakban, amely nem kíván többé költő-próféták szavaira figyelni: a kiegyezést követő fencseregjesei évtizedekben.

Komjáthy Jenő nem érte meg ennek az ellentmondásos fél évszázadnak igazán lát-

ványos hónapjait: a milleniumot, amikor a legkápráztabban vonult fel — az ünnepek pompájában és az építkezések nagyszerűségében tárgyasulva — a fényes Hungária, hogy megpróbálja eltakarítani a másik Magyarországot, a földnélkülieket, az Amerikába kitántorgók, a választójogukért harcolók, a függetlenségi eszméhez hűségesek szegénységét és tiltakozását. Madách Imre még egyetemes hittel hirdethette, az elbukó koreszmék érvényességi körén túl, a küzdés értelmét, a magyar nemzetté válás folyamatának a legfontosabb szellemi üzenetét. Fia, Madách Aladár, amikor a sztregovai kastélyban vendégül látta barátait, közöttük Komjáthyt, már csupán a misztikába hajló filozófia birodalmában kereste a választ a felismert, meglátott problémákra, rossz emberi közérzetének kérdőjeleire. Micsoda változás egyetlen nemzedék alatt! Nemcsak az „egyetemes emberi” megfogalmazása tűnt el az újonnan felnövekvők látóteréből, hanem a „nemzet is elaprózódott milleniumi falura, népszínműre, Szabolcska Mihályokora”. Mert mit is várhatott volna a költő attól az irodalomtól, amelyben az 51 éves Jókai volt kénytelen a fiatalok élére állni a Petőfi Társaság alapításakor, ahol Vajda Jánosnak nem jutott tér és érdem a magyar kritikai életben, minthogy — Komjáthy Jenő szavával — „az ósdi kultusza képezi annak fő jellemvonását”.

A beszűkült látóhatárú magyar földön a feszítő mondanivaló, tettvágy, küzdeni akarás és a béklyózó valóság között az ellentét csak időlegesen oldható fel a XIX. század végén. Komjáthy Jenő a lélek, az alkotó szellem kivetítésével védekezett:

Rossz a világ? Légy jó tehát magad!
Üres a lét? Adj tartalmat neki!
Az ember szolga mind? Légy te szabad!
Hidd sorsodat bátor versenyre ki!

Harcos, vívódásos belső fejlődést választott ezzel, amelyhez az életrajz adatai nem magyarázatul, hanem távoli háttérül szolgálnak csupán. Hiszen a szépség vágyott kultusza mögött nem olvasmányélmény vagy egy-egy műalkotás lenyűgöző hatása áll, mint ahogyan az épek és ragyogónak formált természeti képek mögött is hiába keressük a nógrádi vidék vagy a Szenicet övező táj topográfiai hitelességű részleteit. Belső lélekforradalma első feladata gyanánt Komjáthy Jenőnek meg kellett vívnia harcát az örökölt, ám egyre jobban kiüresedő fogalmak rendszerével. Mi maradt a testvériség hajdan forradalmas tanából? Hol található a sokszor hívott, kérelt, elperelt Isten? Kiknek nyújthatja kezét az új költő-messiás?

E nehéz kérdésekre áthevített, őszinte választ adhatott és adott Komjáthy Jenő költői tehetsége. Petőfi Sándortól Ady Endréig nem érezte át magyar poéta, talán az egy Vajda János kivételével, ennyire a változtatás szükségességét. Ezért lehetett demokratája és tűzhozója egy mindjobban arisztokratikus, illúzióit vesztett, kihunyóban levő kornak. Igen, a testvériség-eszmét meg kell őrizni, mint ahogyan szent és elorozhatatlan joga az írástudónak, hogy az eszmék tisztaságáig emelje és megmentse az ember létének más ismérveit is: a szenvedély, az álom, a régít rombolás és az újat teremtés jussát s az istenülés romantikus lehetőségét is, amikor a megtisztult szívben lakik az Isten, aki aligha egyéb, mint a küzdésvágyát tettekben megvalósító ember nyugodt lelkiismerete.

Ady Endréig nem kiáltott fel költő nagyobb keserűséggel:

Miféle ország ez? Milyen sötét! (...)
És kik lakói vajjon? Tudja ég!
Valami emberforma ivadék,
Gonosz, alantas, rút, ravaszdi nép.

Mintha Madách eszkimó színének látomására hangzana a véglegesség ráütő szava. A fonákjáról szemlélt világ — a versek egymásutánját pergetve — egyetlen fenyegető képpé egyesül. Komjáthy Jenő lírai versei megkésétt, széttöredezett darabjai a romantika emberiségkölteményeinek; a vihar előtti csönd azonban már előre mutat, a lélek, a költészet, forradalma felől a XX. század nagy társadalmi revolúcióinak irányába.

Hogy miért kellett mégis Ady fellépéséig várjunk a magyar költészet új korszakára? Komjáthy Jenő és nálánál többet emlegetett kortársai, Vajda János, Reviczky Gyula nem rendelkeztek — minden tisztánlátásuk, gondolat- és érzelemgazdagságuk dacára — a formateremtésnek azzal a természetes, fejedelmi gesztusával, amely csak a legnagyobbak osztályrésze. A XIX. század közepének általuk is túlhaladottnak érzett költői készlettára élt tovább verseikben, olyan korszerű tudattartalmak gyarlóbb eszközeül, amelyre az eleve képtelen, alkalmatlan volt. Látnunk kell azonban a kérdés másik oldalát is. Ahogyan a reformkor gazdag gondolati poézisa nélkül hiába keresnének Az ember tragédiáját a magyar irodalom folyamatában, úgy Ady Endre zsenialitásában is benne lüktet Komjáthy Jenő nemzedékének szellemi öröksége.

Életében elismerés sohasem érte, biztonságérzet csak a költői felizzás perceiben és a magánéleti boldogság óráiban övezhette. Méltán írta tehát önjellemző szimbólumként:

Ki fény vagyok, homályban életem,
Világ elől elrejtézem;
Nagy, ismeretlen messzeségben
Magányosan lobogtam én.

Nem is saját nemzedéke nyújtott neki elégtételt, hanem az utána jövők, akik ebben a tiszta lobogásban meglátták az újat akarás tüzeit, akik a régiesen perdülő sorok mögött is felfedezték saját gondolataik előképét. A Nyugat első nemzedéke, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula alapított Komjáthy Jenő Társaságot. A XX. századba lépett magyar szellemi élet e megkésétt kéznyújtásának képzőművészeti darabjai a kiállításon is láthatók. A gödöllői művészcsoporthoz tartozott Nagy Sándor rajzai Komjáthy Jenő verseihez itt sorjáznak a falakon. Ugyanarról a művészről van szó, aki az első igazi, nagy Ady-kötetet, az *Új verseket* illusztrálta és aki társaival együtt egy-egy művét ajánlotta fel arra a célra, hogy Komjáthy Jenő verseinek második kiadása megjelenhessen és ingyen juthasson az olvasók kezébe.

Napjaink embere pedig szívesen emel le könyvespolcáról olyan kötetet, amelyből a megharcoltság egyéni, összetéveszthetetlen ábrázolását olvashatja ki, hétköznapi számára. Ez a jövőbeni aranyfedezete, hogy Komjáthy Jenő néhány verse, az életmű legjava minden idők magyar versgyűjteményeiben szerepelni fog.

Kerényi Ferenc

* Elhangzott a szécsényi Helytörténeti Múzeum Komjáthy Jenő-émlékiállításának megnyitóján.

„Ipari kristályok”

A salgótarjáni József Attila megyei Művelődési Központban ez év februárjában tekinthetjük meg *Bohus Zoltán* és *Lugossy Mária* kiállítását.

Mi teszi ezt a bemutatót különösen érdekessé éppen itt, Magyarország egyik leg-egységesebben megtervezett, modern városközpontjában? A város jellegének — terének, parkjainak, modern épületeinek — és a műtárgyaknak egymásra hímélése. Ezt az összhangot érzi a látogató, ha kitekint a kiállítóhelyiséget a végtelenbe nyitó üvegfalon az épület előtti térre vagy távolabbra, a várost körbefogó dombokra, és eljátszadzik azzal, hogy gondolatban egyik-másik művet leemel posztamentéről, odaállítja a kiállítóterem előtti területre vagy az új lakások közé, oda, ahol az épületegyüttesek az erdővel találkoznak... Az alkotások nem is belső térbe készültek: a környezetkialakítás szép példái, a komplex környezettervezésbe könnyen bekapcsolható művek. Parkokba, terekre, épülethomlokzatokra valók, az utcákra, oda, ahol minél többen és többet találkozhatunk velük.

A mai magyar szobrászat középnemzedékének egyik legjelentősebb vonulatát képezik a konstruktívizmusból kiinduló, a környezetátalakítással kísérletező művészek. *Farkas Adám* szobrai szépen illusztrálják ezt a programot. A fiatalabb *Gulyás Gyula* pedig szikár formáihoz a koncept művészetből merít ösztönzést. Mások, például *Haraszty István*, esetében a konstruktivista formajegyek kompozícióinak gép-szerűségében lehetők fel.

Bohus és Lugossy a szerkezet és az anyag összhangját, egyszerűségét, tisztaságát és racionalizmusát hirdetik. A gondolatok századunk húszas éveinek konstruktivista kiáltványaiban, *Naum Gabo*, *Tatlin*, *Moholy-Nagy* írásaiban és műveiben fogalmazódtak meg először. A kiállításon látható plasztikák komplexitásukban, alkalmazott művészeti jellegükben különböznek nagy példaképeiktől.

Lugossy Mária *Horizont* (1978) című alkotása talán a legszebben fejezi ki ezt az életbe, a terekre, utcákra kivonuló művészetet. Az anyag (az acél) jellegéből következő tisztaság és erő, a maradandó szépség, a geometrikus formák kimért, de soha nem unalmas ritmusa jellemzi elsősorban Lugossy munkásságát — korábban készült *Szaturnuszának* (1975) formaalakításában kicsit még az ötvös is szól hozzánk. Meg kell említenünk éremsorozatát is: rend és egyetemesség, a szervesen világ végtelen kiterjedése jelenik meg ezeken a tenyérnyi, szigorúan megszerkesztett plexi és fém érméken.

A kiállítóteremben az érmék kapcsolják össze a két szobrász különböző, mégis szervesen összetartozó művészetét. Bohus Zoltán itt is a csomópontok keresése és kijelölése, az összeillesztett fémlapok kapcsolása foglalkoztatja. A csavarokkal rögzített, matt ragyogású fémkonstrukciók az ipari vasszerkezetek szikár szépségét idézik, az erő s a szilárdság képzetét keltik. E geometrikus térplasztikák — *Ipari kristályok* (1977) — a kiállításnak talán legszebb darabjai. Igazi helyüket többszörös nagytásban a szabadban találnák meg. A parkok füves területein, vagy a fák között, ahol a szerves anyagok és természeti for-

lennel, ahol a természet megújulása és elmulása kiemelné az állandóság és a szilárdság e jelképeit. (Elvesztenék viszont hatásukat a lakótelepek szürke betonrengetegében.)

Nagyobb figyelmet érdemel a *Térspirál* (1978) című üveglasztika. E kisméretű alkotás Bohus művészetének sokrétűségét éppen úgy bizonyítja, mint szakértelmét és anyagszeretétét.

Bohus és Lugossy azon szobrászok közé tartoznak, akik nagyon tisztelik a matériát. Sokszor tudatosan a háttérben maradva emelik ki a különböző anyagok — a tükörfényesre polírozott rozsdamentes acél, a tompafényű nyersacél, a plexi és az üveg — egyszerű, ugyanakkor csodálatosan sokrétű szépségét. Az anyag jellegéből következő, hozzá leginkább illő, legelőnyösebb formák kialakítása a művész szakértelmét és képzelőerejét egyaránt dicséri.

Kresz Mária:

Palóc ködmönök

Néprajzról, népművészetről, szellemi és tárgyi kulturális örökségünkről egyre többet hallani, látni, olvashatni. S igen örvendetes az aktív részvételre, alkotó munkára serkentő lehetőségek, útmutatások gyarapodó száma, a Röpülj páva-vetélkedőtől a községi vagy szakköri szinten megrendezett pályázatokig, vetélkedőig szélesedő szereplési alkalom, az alkotás lehetőségének bővülő skálája, hiszen e nagy új népművészeti mozgalom eredményei gazdagok és figyelemre méltóak.

Az erények mellett azonban beszélni kell a hibákról is — itt és most például azokról a textíliákról, amelyeket ugyan nagy türelemmel, szakértelemmel, de kellő tájékozódás, előkészítés nélkül készítenek ott-hon az ügyes kezű asszonyok, lányok. Nem véletlen példám erre az 1976 végén a Nőtanács, Nők Lapja, és a Hazafias Népfront által kiírt országos kézimunka-pályázatra beküldött Nógrád megyei anyag, amelyben a régi, ösztönös arányérzettel, igénytel készített kézimunkákon az ország más területeiről származó, de elsősorban kalocsai motívumok voltak, és csak nagyon kevés a nyugati palócság területén előforduló hímzésvilágot felhasználó pályamunka.

S hogy miért mehökkentő ez? Egy emberöltővel ezelőtt még minden faluban díszítették a szakácskákat, asztalterítőket, ingvállakat, kendőket; egy-egy gyűjtőút alkalmával tucatjával kerülnek elő negyven, ötven évvel ezelőtt készült egyszerű, majdnem igénytelen csodák. Manapság viszont a kézimunka-pályázat megyei kiállításán és gyűjtőutakon készült színes diaanyagot látva a homokterenyei asszonyok elmondják, hogy kedvvel használnák fel a régi palóc mintákat is, de sajnos ezekről nincsen olyan kiadvány, mintafüzet, amelynek segítségével dolgozhatnak. Ez, és még sok egyéb példa is bizonyíthatná, hogy a könyvekben, folyóiratokban, mintakönyvekben megjelenő útmutatásoknak, konkrét felhasználásra utaló tanácsoknak igen nagy hatásuk, hitelük van. Így lett or-

hiszen az alkotó mindig kicsit mérnök és kétkezi munkás is egyszerre. Ez a mindentudó, bensőséges kapcsolat hozza létre a kiállító művészetét meghatározó, tiszta formájú konstrukciókat.

Pontosság és harmónia, a megszerkesztettség biztonsága, az erővonalak ritmusa, szilárdság és megmunkálhatóság; korunk jellegének — így például az új építészetnek és ipari formatervezésnek is — fő jellemzői. Bohus és Lugossy művészete közvetlenül kapcsolható hozzájuk. Műveik ezért hatnak a látogatóra, aki általuk érti meg igazán napjaink művészetének mondanivalóját: a tiszta formák célszerűségét, az anyag szépségét. Ezért kapcsolódnak életünkhöz Lugossy és Bohus alkotásai, ezért környezetalkotók, ezért mutatnak túl a múzeumi tárgyakon.

Lóska Lajos

szágos divattá például a kalocsai hímzés, elsősorban csábító szín- és formavilága, de nem utolsósorban gyakori publikálása miatt.

A legfajóbb pont, hogy néprajzi szempontból éppen a palócság szellemi és anyagi kultúrája a legmélyebben kutatót, feltárt és publikált terület — a múlt század derekától napjainkig néprajztudósok tucatjai kutatták, gyűjtötték a palóctáji népszerűség szellemi és tárgyi javait, értékeit —, tény viszont, hogy e nagy szellemi érték az újraalkotó felhasználók részére nehezen hozzáférhető. A kiadványok jelentős része tudományos szinten megírt tanulmány, amely csak szakfolyóiratokban, szakkönyvtárakban található, és központilag összefogó, tájékoztató munka hiánya miatt azok a kisszámú néprajzi és egyéb (a munkát könnyítő, a célt értelmessé és hasznossá tevő) kiadványok sem jutnak, juthatnak el a felhasználókhoz. A tárgyi anyag pedig ugyanakkor a múzeumok zárt gyűjteményeit gyarapítja — amihez hozzáférni per se nem jelent leküzdhetetlen akadályt.

A nemrégiben megjelent *Palóc ködmönök* című kiadvány éppen a fentiek miatt állít példát gondjaink feloldására.

A könyv szerzője, dr. Kresz Mária, a Magyar Néprajzi Múzeum muzeológusa, egyike azon néprajztudósoknak, akik hosszú idő óta vissza-visszatérnek Nógrádba. Dr. Kresz Mária a negyvenes évek derekán gyalog bejárta a Cserhát és Mátra aprófalvait — évtizedekkel ezelőtti gyűjtőútjának jelentős eredménye a *Palóc ködmönök* című munkája.

A sokat ígérő színes borítólapon tizenöt palóc cucaj, ködmön eredeti méretű mintarajzát fedi, tartalmazva a rajzokhoz tartozó legszükségesebb adatokat is (nagyon lényeges!) az eredeti színezést jelző színek is, aminek segítségével bárki az eredeti színeknek megfelelően tudja felhasználni a hímzsmintákat, melyek ábrázolás nélkül, drukkolás segítségével közvetlenül áttehetőek a hímzővaszra.

Dr. Kresz Mária munkája akár nyitódarabja is lehetne egy palóc mintagyűjteménynek.

Antal András



